

Bij het boek “Palestina en Israël. Een verzwegen geschiedenis” door Meindert Dijkstra.

Een halve eeuw geleden stapte ik over van de studie Theologie naar die van de Archeologie van Palestina en omliggende gebieden.

De Theologie bestond uit een aantal vakgebieden. Een daarvan was de Bijbelwetenschappen, eigenlijk beter te omschrijven als “de talen en culturen van de wereld van de Bijbel en de uitleg van Bijbelse teksten”. Een van de deelgebieden daarvan was het vak Hebreeuwse Oudheden, een beschrijving van de sociale en religieuze instellingen van Oud-Israël, daarin was echter toen weinig ruimte was voor archeologie. Maar nu heb je met dit bijzondere boek “Palestina en Israël. Een verzwegen geschiedenis” beide vakken, theologie en archeologie, samen in één hand.

Voor het gebied ten westen van de rivier de Jordaan worden in de publicaties verschillende benamingen gebruikt, zoals “Palestina”, “het Land van Israël”, “het Heilige Land” en “Cisjordanië”. Maar ik zal hier verder de geografische benaming gebruiken, namelijk “de Zuidelijke Levant”.

De titel van het boek “Palestina en Israël, een verzwegen geschiedenis” bracht bij mij het beeld van een boom voor de geest. En wel om twee redenen. Er vanuit gaande dat geschiedenis een reeks van opeenvolgende gebeurtenissen is, kun je drie niveaus van gebeurtenissen onderscheiden. En wel: de ontwikkelingen op lange termijn afhankelijk van de natuurlijke gesteldheid van een gebied, de gebeurtenissen die daar plaatsvinden, en de kortdurende incidenten. In het beeld van een boom gaat het dan om: de stam, de takken, en daaraan weer de kleine zijstelen.

De tweede reden is dat wanneer we zo’n imposante boom zien, dat dat dan eigenlijk maar de helft van het geheel is. Een groot deel van die boom is onzichtbaar, ondergronds, n.l. zijn wij vertakte wortelstelsel. In dit boek is de geschiedenis van de Zuidelijke Levant niet alleen op grond van bekende geschreven bronnen – zeg maar de zichtbare boom- samengevat, maar ook met gebruikmaking van de minder bekende gegevens, namelijk de ondergrondse, de archeologische gegevens.

Met gebruik van die extra gegevens zijn in dit boek leemtes in de geschiedenis ingevuld. En een tweede bijzonderheid is dat dit boek zich niet beperkt tot de geschiedenis van één historische periode, bijvoorbeeld tot de oudtestamentische periode, of tot de Kruisvaardertijd, zoals bij de meeste

geschiedenisboeken dat het geval is, maar dat dit boek de geschiedenis van ca. 1350 v. Chr. tot 1900 n. Chr. doorgaand behandelt. Dijkstra heeft met dit boek een grotere taak op zich genomen dan illustere voorgangers. En daarbij is dit boek ook voor een grotere kring van geïnteresseerden goed leesbaar.

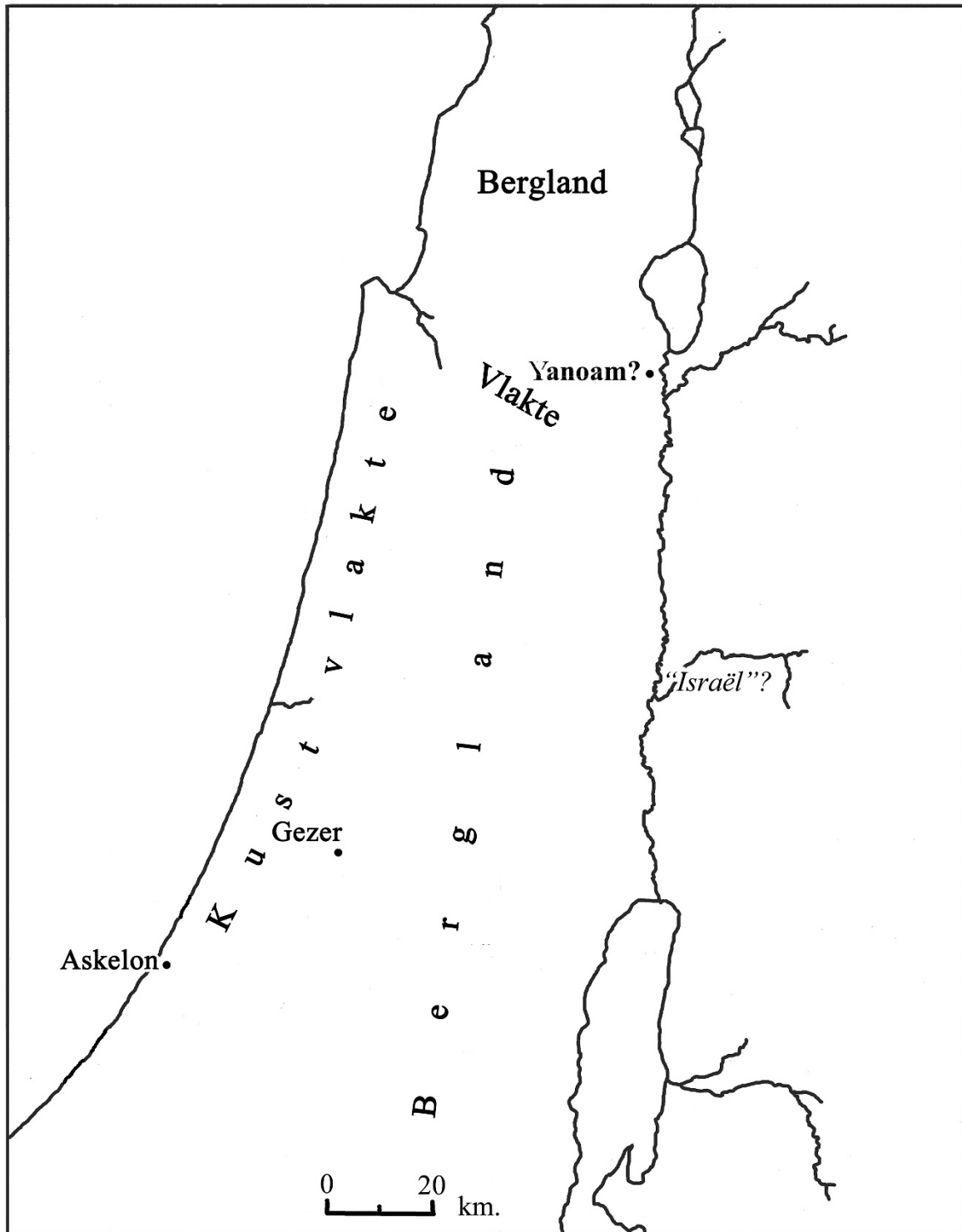
Deze langere periode geeft een beter inzicht, want voor een goede interpretatie van een bepaalde historische situatie of periode is kennis van wat er aan voorafging en wat er op volgde van eminent belang. Gezamenlijk geven zij zicht op de lange-termijn ontwikkelingen in het gebied, de lange durée, waarop zich kortere geschiedenissen ontwikkeld hebben. En dan blijkt – wat eigenlijk de hoofdthese is van het boek - dat de Zuidelijke Levant een zeer rijk verleden kent waar vele volken deel van hebben uitgemaakt. Je zou bijna denken aan het verbond uit Genesis 17, waarin sprake is van belofte van land aan Abraham, de vader van vele volken.

In het Oude Testament worden van de bewoners van de Zuidelijke Levant in de tijd vóór de Israëlieten, een aantal genoemd: de Kanaänieten, Amorieten, Hettieten, Jebusieten, Hevieten, Perrizieten enz. Uit oud-Egyptische teksten blijkt dat daar in die vroegere tijd ook nog anderen woonachtig waren: de Sjosjoe, en de onsamenhangende groepen, aangeduid met de naam "Apiru". In het Oude Testament is ook beschreven dat die vroegere bewoners naderhand te midden van de Israëlieten blijven wonen (Ri. 3:1-6) en hoe er in de koningstijd ook nog andere volken in het land zijn, zoals de Amalekieten en de Geshurieten.

Aan het begin van zijn overzicht staat Dijkstra stil bij de oudst bekende vermeldingen van de volksnamen "Israël" en "Pelesjet", die ongeveer tegelijkertijd op het toneel van de Zuidelijke Levant verschijnen, zo rond 1200 v. Chr. De naam "Pelesjet" moet vertaald worden met "Filistijnen" en "het land Filistea". Deze Pelesjet uit de teksten van Ramses III (1176 v. Chr) zijn dezelfde als de Pelisjtijm en hun land Pelesjet uit het Oude Testament, dat in latere Assyrische bronnen Palastu/Pilishta genoemd wordt en door de Griekse schrijvers zoals Herodotus, Palaistinè. Via de Vulgata vertaling Philisjtijm is de naam Filistijnen bij ons terecht gekomen. De gebiedsnaam is sinds de Romeinse provincie-indeling bekend als "Palestina".

De oudst bekende vermelding van de naam "Israël", staat op een overwinningsstele van farao Merenptach uit 1208 v.Chr. Daar wordt o.a. gesproken van een groep mensen aangeduid met de naam "Israël". De stele is daarom in de literatuur wel bekend geworden als de "Israëlstele". Maar in zijn

bespreking van dit document brengt Dijkstra terecht de historische gegevens ervan terug tot hun werkelijke proporties: van de inscriptie, die 28 regels lang is, zijn namelijk de eerste 26 gewijd aan de overwinning van Egypte op Libië, terwijl in de laatste twee regels – als een soort aanhangsel – de toestand in de landen Hatti, Kanaän en Hurru beschreven is: die zijn alle overwonnen. En dan worden voor Kanaän nog met name genoemd de steden Askelon, Gezer en Yanoam en een groep mensen genaamd “Israël”. De aard van die groep mensen is hieruit niet af te leiden, maar afgaande op de geografische rangschikking van de namen, zou die Israëlgroep ergens in of ten oosten van het Jordaandal gesitueerd mogen worden. Misschien herbergt het Bijbelse verhaal van Gen. 32, het verhaal van de naamgeving van “Israël” aan aartsvader Jacob aan de uitloop van de rivier de Jabbok wel een herinnering aan die vroege situatie. De eerstvolgende vermelding van “Israël/Israëlieten” op een archeologisch document stamt pas van 3½ eeuw later, namelijk uit het midden van de 9e eeuw v. Chr. (Mesa-inscriptie).

Askelon, Gezer, Yanoam en “Israël”

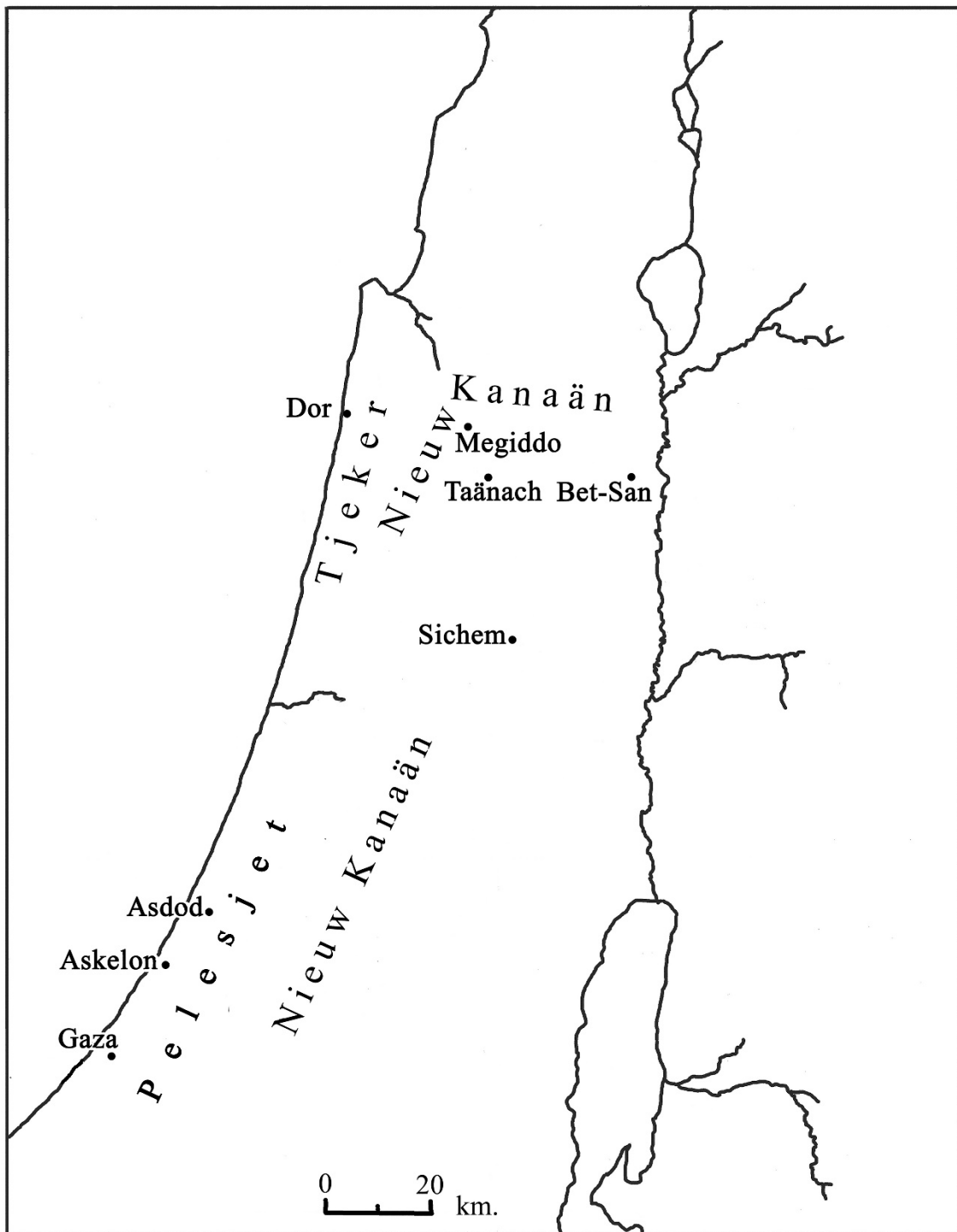
In de afgelopen halve eeuw zijn er naast deze historische gegevens veel archeologische gegevens beschikbaar gekomen. Daaruit blijkt dat de tijd van rond 1200 v. Chr. een bijzondere periode geweest is. In de archeologie wordt zij

aangeduid als “de overgang van de Late Bronstijd naar de Vroege IJzertijd”; terwijl in de Bijbelse geschiedenis gesproken wordt van “de Intocht van het Volk Israël in Kanaän”. Een periode van grote veranderingen, in de tijd tussen ca. 1250 en 1050 v. Chr. Op het bergland van de Zuidelijke Levant zijn maar weinig bouwresten gevonden van de Late Bronstijd (ca. 1550-1200 v. Chr.) in tegenstelling tot de voorafgaande Midden Bronstijd (ca. 2000-1550 v. Chr.). Dat zou het gevolg zijn van nomadisering, d.w.z. dat de nakomelingen van de vroegere gevestigde bevolking daar in de Late Bronstijd een zwervend herdersbestaan waren gaan leiden, als gevolg van de zware lastendruk van het Egyptische bestuur in die tijd, en van een droger wordende klimaatperiode. Vanaf het eind van de 13^e eeuw v.Chr. veranderde de situatie langzaam: Egypte begon zich terug te trekken, waardoor de infrastructuur van hun bestuur – namelijk de steden in de vlaktes – begon te verbrekken. En er begon een vochtiger klimaatperiode. Op het bergland zijn de sporen van nieuwe dorpen, van landbouw en van kleinveehouderij gevonden uit de Vroege IJzertijd (ca. 1200-950 v. Chr.). Op het bergland zal in deze periode de herdersbevolking zich weer in vaste woonplaatsen gevestigd hebben, aangevuld met mensen die de onzekere situatie in de steden ontvlucht waren en daarnaast enige immigratie vanuit Transjordanië, waar zich eenzelfde ontwikkeling voltrokken had en vanwaar handelswegen door de doorwaadbare plaatsen in de Jordaan uitwisselingen tussen de Zuidelijke Levant en Transjordanië bevorderden.

Maar niet alleen in het bergland zien we een nieuwe structuur van bewoning ontstaan. Ook in de kustvlakte, deden zich in de overgangperiode van de Late Bronstijd naar de Vroege IJzertijd grote veranderingen voor. Uit Egyptische teksten van de 19e en 20e dynastie (1303-1090 v. Chr.) en uit archeologische vondsten is gebleken dat tót ca. 1200 v. Chr. de Egyptenaren de handelswegen beheersten die vanuit Syrië via de kustvlakte naar Egypte voerden. Echter, zoals al gezegd verzwakte vanaf die tijd de greep van Egypte op de Zuidelijke Levant, en begin 11^e eeuw v.Chr. was hun rol daar voorlopig uitgespeeld. Juist in die tijd (ca. 1090 v. Chr.) wordt in Egyptische teksten (Amenope, Wenamon) beschreven dat de kustvlakte, met name Gaza, Askelon, Asdod en Dor, bewoond wordt door de Pelesjet, de Tjeker en de Shardan. Drie volken die een eeuw eerder een belangrijke rol speelden in de berichten over de zgn. Zeevolken. Met die nieuwe bewoners van de kustvlakte wordt een nieuw type aardewerk in verband gebracht, dat vooral bij opgravingen in de kustvlakte gevonden is. Dit aardewerk toont banden met aardewerktradities uit het zuidoostelijke Middellandse Zeegebied m.n. Cyprus. Echter op die vindplaatsen wordt naast dit aardewerk ook veel vaatwerk gevonden dat een continuïteit

vertoont met het locale ambacht uit de voorafgaande Laat-Bronstijd. Hieruit blijkt dat de bevolking van de kustvlakte vanaf deze periode uit een mengsel van Pelesjet plus aanverwanten en van voormalige Kanaänieten moet hebben bestaan. Die laatsten noemen we ter onderscheiding van vroegere bewoners Nieuw-Kanaänieten.

GGG

Gaza, Askelon, Asdod, Dor, "Pelesjet", "Tjekker", "Nieuw-Kanaänieten"

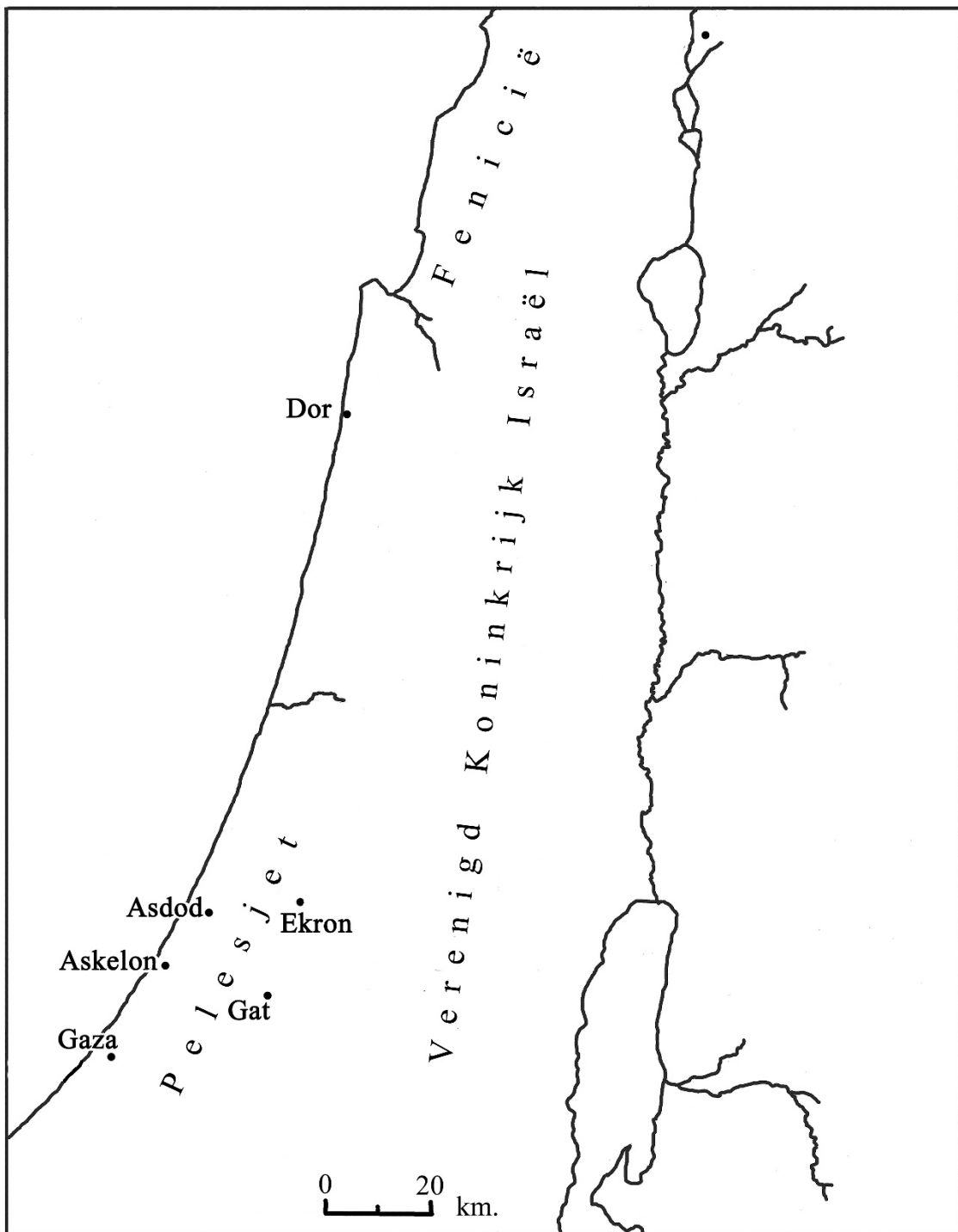
In het vervolg van de 11^e eeuw v. Chr. zien we hoe de steden van de Filistijnen/nieuw-Kanaänieten in de kustvlakte zich verder ontwikkelen en hoe ook op het bergland de dorpen van de opnieuw gevestigde bewoners en de

immigranten in omvang en aantal toenemen. Zowel op het bergland als in de kustvlakte ontstaan in de 10^e eeuw v. Chr. een gelaagde samenleving en steden: een samenleving die wij uit het Oude Testament kennen als “het Koninkrijk Israël” op het bergland, en in de zuidelijke kustvlakte de zgn. “Filistijnse Pentapolis”, een gebied van vijf Filistijnse steden.

En het is niet moeilijk in deze tweedeling de oorsprong van de twee landsnamen “Filistea/Palestina” en “Israël” te zien.

Van de geschiedenis van Israël is veel bekend, o.a. dankzij de vele historische documenten in de teksten van het Oude Testament, maar voor de geschiedenis van de kustvlakte zijn we vooral aangewezen op externe bronnen en archeologische vondsten. Afgaande op het Oude Testament was de verhouding tussen Israël en de Filistijnen niet goed. Dat had misschien ook z'n reden daarin dat de Filistijnen al in de tijd vóór het koninkrijk Israël kennelijk geprobeerd hebben vanuit de kustvlakte de toegangs- en handelswegen naar de achterland te beheersen, en zo in conflict kwamen met de bewoners van het bergland, de Israëlieten, zoals o.a. blijkt uit de verhalen in het Oude Testament over Simson, Saul en Jonathan, Goliath, David. Alleen David is het gelukt daar paal en perk aan te stellen. Inmiddels waren de Egyptenaren weer sterk genoeg om hun macht de doen gelden in de kustvlakte, zoals o.a. blijkt uit de veldtochten van Farao Sisak ten tijde van Rehabeam. Het noordelijk deel van de kustvlakte schijnt in deze tijd sterk onder Fenicische invloed gekomen te zijn, zoals verhaald wordt in 1 Kon. 9: 10-14, volgens welke Salomo 20 steden in Galilea aan Hiram van Tyrus schonk. En ook de opgravingen in Dor, dat we al eerder noemden, tonen hoe sterk de architectuur in die stad door Fenicische bouwtechnieken gestempeld is. Deze Fenicische invloed zou tot in de Perzische tijd (6^e-4^e eeuw v. Chr.) voortduren.

De Filistijnse, Fenicische en Israëlitische gebieden in de Zuidelijke Levant.

De kustvlakte en met name het zuidelijk deel daarvan is kennelijk nooit onder bestuur van de Israëlitische of Judese koningen gevallen. De Filistijnse koninkrijkes speelden hun rol in de eeuwenlange strijd tussen de

grootmachten om de internationale handelswegen tussen Syrië en Egypte door de kustvlakte. Eerst deden de Egyptenaren daar hun gezag gelden, daarna de Assyriërs en later Babyloniërs enz. Deze laatstgenoemden veroverden tenslotte ook de restanten van het koninkrijk Juda en voerden de elite van Jeruzalem in Ballingschap naar Babel (587 v.Chr.).

Een deel van de ballingen keerde later weer terug en vestigde zich in het noordelijk deel van het voormalige koninkrijk Juda, dat nu een Perzische provincie geworden was met de naam Yehud, en waarvan de inwoners Yehudi genoemd werden d.w.z. Joden. De kustvlakte ontwikkelde zich verder volgens een ander patroon dan het bergland. Elders in het land waren nu andere bevolkingselementen gevestigd en in de volgende eeuwen zet de immigratie van nieuwe bevolkingsgroepen zich voort. Dat is ook niet anders te verwachten in een gebied, dat zozeer op het knooppunt van drie continenten ligt: Afrika, Azië en Europa.¹

Tot slot wil ik nog een punt bespreken dat enkele malen in Dijkstra's boek genoemd wordt, namelijk de "mythe van het lege land". Zowel in historische als in archeologische publicaties is er wel sprake van geweest dat in bepaalde periodes grote delen van het land leeg, d.w.z. niet of zeer dun bewoond, zouden zijn geweest. Dat zou het geval geweest zijn op het bergland in de Zuidelijke Levant en in Transjordanë in de Late Bronstijd, zo ook in Gilead na de verovering door Tiglath Pileser in 733 v. Chr. en ook in Juda na de verovering door Nebukadnessar 587 v.Chr. Maar voor al deze gevallen heeft grootschalig archeologisch onderzoek in de laatste decennia aangetoond dat niet juist is dat die gebieden toen leeg waren.

Het begrip "leeg land" speelt natuurlijk ook een rol in de meer recente geschiedenis van de Zuidelijke Levant. In 1924 maakte mijn vader, Th.C. Vriezen, een reis door het Midden Oosten, waarbij hij o.a. vier maanden verbleef in wat kort daarvoor het Britse Mandaatgebied Palestina geworden was. Van de lange reizen te paard, onder leiding van Albrecht Alt en later van William Foxwell Albright, van Safed in het noorden tot Gaza en Berseba in het zuiden doet hij zeer uitgebreid verslag in woord en beeld. Vorig jaar is een boek verschenen over die reis ("Ga en verken het land..."). Hij beschrijft het leven van de stedelingen, van de landbouwers in de dorpen en van de mensen in de woestijn, en verder de christelijke en de Joodse kolonies die vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw her en der in het land gesticht zijn. Verder beschrijft hij dorpen, die onlangs ontvolkt zijn, omdat de inwoners weer overgegaan zijn tot nomadisch bestaan, en ook die gebieden waar geen dorpen zijn, maar wel

bedoeïenenkampen. In enkele daarvan worden zij uitgenodigd en horen zij hoe de bedoeïenen in stamverband opereren en hoe zij met hun kamelenkuddes wel tot ruim 100 km afstand van hun stamgebied rondtrekken. Die bewonen het gebied op een extensieve manier. En zo blijkt dat het begrip “leeg land” een begrip is van buitenstaanders, niet van de bewoners van het land zelf.

Door dit soort nieuwe informatiebronnen, zoals archeologische resten en maatschappelijke gegevens, de landschappelijke situatie en de gevolgen daarvan voor de lange durée, mede te gebruiken, is Meindert Dijkstra er in geslaagd de geschiedschrijving te verrijken en aan te vullen met een aantal aspecten, die bedoeld of onbedoeld elders achterwege blijven en die de dubbele benaming voor het gebied en westen van de Jordaan rechtvaardigen: Palestina én Israël. Het is een speling van de geschiedenis, dat waar die beide namen in het verleden een aanduiding waren voor respectievelijk de kustvlakte en het bergland, de situatie nu juist omgekeerd is.

Karel Vriezen
